

Justitiële verkenningen

jrg. 27, nr. 5, juni/juli 2001

Marokko

Voorwoord

Dit nummer beoogt zicht bieden op de economische, politieke en religieuze ontwikkelingen binnen Marokko. Met name de democratische transitie die het land momenteel doormaakt staat centraal (vergelijk het themanummer over Turkije, jaargang 2000, nr. 8). Aan de integratieproblematiek van de Marokkaanse minderheidsgroep in Nederland wordt dus nauwelijks aandacht besteed, hoewel het slotartikel aan de Marokkaanse (jeugd)criminaliteit is gewijd.

Onder het langdurige bewind van koning Hassan II kende Marokko weliswaar een meerpartijstelsel, een parlement en een gevarieerde pers, maar achter deze façade ging een samenleving schuil waarin terreur en corruptie een grote rol speelden. In de jaren die vooraf gingen aan zijn overlijden in 1999 zette Hassan II echter een democratiseringsproces in gang en liet hij honderden politieke gevangenen vrij. Hij installeerde in 1998 een links-liberale regering met de voormalige oppositieleider (en lange tijd gevangene) Youssoufi aan het hoofd. Door de vele hervormingen die zijn aangekondigd, onder andere op het gebied van onderwijs, eigendomsverhoudingen, armoedebestrijding en vrouwenemancipatie, zijn de verwachtingen momenteel hooggespannen, zeker nu Hassan door zijn oudste zoon Mohammed VI is opgevolgd. De nieuwe 'koning der armen' zou voor een verbetering van de leefomstandigheden voor gewone Marokkanen gaan zorgen.

De meeste hervormingen zijn echter vooralsnog blijven steken in goede voornemens. Het beleid om de positie van vrouwen te versterken en in het openbare en economische leven te betrekken is op grote tegenstand gestuit van de 'traditionalisten'. De afschaffing van verstoting, het verbieden van polygamie en de verhoging van de minimumleeftijd om te huwen ging hen veel te ver. Orthodoxe en islamistische groepen zijn steeds feller actie gaan voeren tegen deze hervormingen en beroepen zich op de koning als leider van de gelovigen. Mohammed bevindt zich dus een netelige positie en moet zich een weg tussen modernisering en traditionalisme zien te banen.

Hoe verhouden de vernieuwers en de traditionalisten zich tot elkaar? Wat zijn de gevolgen van de democratische transitie op onder andere het functioneren van de politie, het opereren van criminele groepen en het handhaven van de mensenrechten? Hoe tracht Marokko greep te houden op de arbeidsmigranten in Europa? Wat is het economisch belang van de hasjhandel en de mensensmokkel? Deze vragen komen in dit nummer uitvoerig aan bod.

In de openingsbijdrage bespreekt H. Obdeijn de recente democratische transitie. Hij gaat eerst in op het autoritaire bewind van koning Hassan II die in 1961 aan de macht kwam, vijf jaar na de herwonnen onafhankelijkheid. In de jaren negentig besefte Hassan dat hij concessies moest doen aan de Verenigde Staten en Frankrijk: de corruptie en schending van mensenrechten moesten worden aangepakt. De erfenis waarmee Mohammed VI in 1999 opgezaald werd, is volgens de auteur weinig benijdenswaardig: de landbouw staat er slecht voor, de meeste mannen willen niets liever dan emigreren terwijl buitenlandse investeerders mede door de corruptie het land mijden. De nieuwe koning wil echter vaart zetten achter het democratiseringsproces. De bevolking heeft de grotere vrijheid met gretigheid aangegrepen en neemt het heft in eigen handen. Maatschappelijke organisaties rijzen als paddestoelen uit de grond. Er blijven volgens Obdeijn echter genoeg problemen over: de bureaucratie werkt nog altijd verlamdend, kapitaalkrachtige Marokkanen sluisen hun geld naar het buitenland, terwijl islamistische en orthodoxe bewegingen veel hervormingen blokkeren.

Laatstgenoemde problematiek wordt door L.P.H.M. Buskens uitgewerkt. Hij geeft een overzicht van recente discussies over de islam en de hervorming van het familierecht, het *plan d' action national pour l' intégration de la femme au développement*. De auteur stelt eerst vast dat de islamitische staatsgodsdienst en het religieuze leiderschap van de koning geen invloed hebben gehad op het rechtsbestel. Dat bestel is vrijwel geheel gemodelleerd naar het Franse recht. Alleen delen van het

bewijsrecht, het recht op onroerend goed en met name het familierecht vertonen een sterke islamitische invloed. De Mudawwana, de wet op familiebetrekkingen, is een belangrijk symbool voor het islamitisch karakter van de Marokkaanse staat. Om die reden is de voorgenomen hervorming op grote weerstand gestuit. Het familierecht is de inzet geworden van een veel bredere politieke strijd over de plaats van de islam in de samenleving, over de vraag wie gerechtigd is de islam op een gezaghebbende manier te interpreteren, als ook de vraag wie het recht heeft om aan openbare politieke discussies deel te nemen. Alle deelnemers aan het debat, benadrukt Buskens, beroepen zich op de islam en de Shari'a. Buiten een islamitisch vertoog lijkt er geen discussie over het familierecht mogelijk.

Vervolgens komen de Marokkaanse ideeën voor een familierechtelijk verdrag tussen Nederland en Marokko aan bod. In een dergelijk verdrag zou onder andere de problematiek van in Marokko niet erkende Nederlandse echtscheidingen en daarop volgende Nederlandse huwelijken van Marokkaanse vrouwen, geregeld kunnen worden. F.J.A. van der Velden bespreekt eerst de uitgangspunten van dat voorstel, met name het personaliteitsprincipe (behandeling van betrokkenen naar de rechtsregels van het land van hun nationaliteit) en het reciprociteitsprincipe (erkenning en uitvoering van elkaars beslissingen). Vervolgens plaatst hij er een aantal kanttekeningen bij. Zo zit Nederland vast aan internationale verdragen waarin gelijke behandeling en zelfbeschikking voorop staan. Voorts is het personaliteitsprincipe moeilijk uitvoerbaar door de grote groep personen die beide nationaliteiten bezit. De verschillende visies op de in Nederland tot stand gekomen huwelijken en echtscheidingen zijn moeilijk overbrugbaar. De auteur vestigt de hoop op uitvoering van het door Buskens besproken *plan d'action*. Want dan zou onder andere een echtscheidingsrecht worden ingevoerd waar zowel man als vrouw een beroep op kunnen doen. De duizenden gescheiden Marokkaanse vrouwen die in Nederland wonen zouden dan zonder angst voor repercussies van hun ex-echtgenoot, weer een bezoek kunnen brengen aan hun familie in Marokko.

A.B.L. El Manouzi gaat in op de organisatie en werkwijze van de Marokkaanse politie. Hij wijst er op dat de politiediensten gedurende de afgelopen veertig jaar de steunpilaar waren van het autoritaire bewind. De politie maakte zich schuldig aan grootschalige schendingen van de mensenrechten waardoor een kloof werd geslagen tussen de overheid en de burgerij. De onvrede over de politie is dan ook groot. In de huidige periode van democratische transitie dient de politie vertrouwen en goodwill op te bouwen wil zij gezag verwerven. Of zij daartoe in staat is is volgens de auteur de vraag want de politie verkeert in een interne crisis waaraan een rechtvacuüm en een achterhaald concept van openbare veiligheid ten grondslag liggen. De politie staat voor het dilemma van een overgang naar een meer open en responsieve organisatie of van een hernieuwd autoritarisme.

I. van der Valk gaat in op de huidige stand van zaken met betrekking tot de mensenrechten in Marokko. Hoewel Mohammed VI het land wil omvormen tot een rechtsstaat worden de mensenrechten nog altijd geschonden. Er wordt weliswaar minder melding gemaakt van martelingen, mishandelingen en politieke arrestaties maar de politieke situatie blijft volgens Van der Valk instabiel en verontrustend. Er doen zich nieuwe gevallen van repressie voor, terwijl veel zaken uit het verleden onvoldoende opgelost zijn of het voorwerp van controverse zijn tussen de regering en de mensenrechtenbeweging. De daders gaan nog altijd vrijuit en vergoedingen voor slachtoffers blijven uit. Twee dossiers trekken in het bijzonder de aandacht: de honderden verdwijningen - met name door opsluiting in geheime detentiecentra - en de situatie in de Westelijke Sahara waar politieke partijen, maatschappelijke organisaties en de media nog altijd onder zware druk staan.

Vervolgens komt de Marokkaanse migratiepolitiek aan bod. Ruim twee miljoen Marokkanen verblijven in het buitenland van wie anderhalf miljoen in West-Europese landen. S. Bouddouft gaat eerst in op de beheersinstrumenten die de Marokkaanse overheid heeft ontwikkeld om haar 'onderdanen' in het buitenland te controleren en de religieuze en economische banden met de Marokkaanse staat te handhaven. De migranten zijn van groot belang voor Marokko want de demografische druk wordt erdoor verminderd en daarmee de sociale en politieke onrust (vermindering werkloosheid). Daarnaast zorgen de vele gastarbeiders voor inkomens voor de achtergebleven familieleden en harde buitenlandse deviezen voor de Marokkaanse economie. Maar migratie werd ook lange tijd als een zorgwekkende ontwikkeling gezien omdat de migranten een kritische houding ten opzichte van hun moederland aannamen. Koning Hassan II heeft dan ook lange tijd geprobeerd loyaliteit af te dwingen, onder andere door te eisen dat migranten zich afzijdig zouden houden van vakbonden en politieke partijen. In 1973 werd daartoe de federatie van Amicales opgericht, een organisatie die onder andere rapporteerde over politieke activiteiten van migranten. Na de jaren tachtig besefte de Marokkaanse

overheid dat de migranten in de vestigingslanden zouden blijven wonen en nam men afstand van intimiderende praktijken. Momenteel wil de Marokkaanse overheid bilaterale familierechtelijke verdragen sluiten met de vestigingslanden zodat de identiteit van het 'Marokkaanse gezin in het buitenland' behouden kan blijven. Ook tracht men investeringen in Marokko onder de tweede en derde generatie Marokkanen te promoten en deze groepen te betrekken bij de economische ontwikkeling van het land.

P. De Mas gaat in op de problematiek van het Rifgebied in het Noorden van Marokko. Deze regio die rond 1960 nog tot de armste delen van Marokko hoorde, kent nu een relatief hoog welvaarts- en consumptieniveau. Het ruim voorhanden geld is volgens de auteur uit een drietal bronnen afkomstig: de internationale migratie, de smokkel en de drugssector. Deze bronnen van inkomsten hebben zich stormachtig ontwikkeld, zijn onderling in toenemende mate vervlochten geraakt en hebben ertoe geleid dat legale en illegale praktijken, onder- en bovenwereld, in toenemende mate in elkaar overvloeien. Dit alles was alleen mogelijk door een 'gekocht stilzwijgen' en een oogluikende houding van de Marokkaanse autoriteiten. Het politieke leven in Noord-Marokko, vervolgt De Mas, is dan ook dermate gecorrumpeerd dat deze regio trekjes van een narcostaat vertoont. Recentelijk echter is de overheid strenger gaan controleren terwijl koning Mohammed VI werk maakt van corruptiebestrijding. Omdat de geldcirculatie in de hasjsector afneemt en er minder wordt geïnvesteerd leidt dat echter ook tot economische stagnatie. En dat leidt weer tot een sterke wens tot migratie bij grote delen van de voornamelijk jonge, mannelijke bevolking en tot een grotere concurrentie tussen de verschillende smokkelorganisaties en grotere agressiviteit ten opzichte van de politie.

Het nummer wordt besloten met een artikel van S. Harchaoui waarin gereflecteerd wordt over de hoge Marokkaanse criminaliteit in Nederland. Het artikel is een fraai staaltje 'debunking' waarin allerlei theorieën die de laatste twee decennia zijn verschenen kritisch worden gewogen. Volgens de auteur schieten de meeste verklaringen voor zorgwekkende omvang en aard van Marokkaanse criminaliteit, en met name de cultuurspecifieke verklaringen, tekort. Hij vestigt de aandacht op de sterke tendens tot individualisering onder Marokkaanse jongeren. Zo is het opvallend dat zij bedreven zijn in allerlei strategieën en neutralisatietechnieken om politie en justitie te misleiden. 'Marokkaanse jongens weten precies tot hoever ze kunnen gaan. Daarbij nemen ze naar bevind van zaken een identiteit aan. Wellicht dat de leerschool met twee culturen het vermogen tot een zeker opportunisme heeft versterkt'. Voor de aanpak van de problemen heeft dat grote gevolgen. Een groepsgewijze aanpak is volgens Harchaoui gedoemd te mislukken; de eigen verantwoordelijkheid dient zijns inziens centraal te staan.